

Józef SZOCKI

Dzieje wydawnicze utworów Marii Konopnickiej w okresie zaborów (1875 – 1914)

W proces komunikacji literackiej — jak wiadomo — są uwikłani wydawcy (głównie autorzy), teksty i odbiorcy, także pośrednicy między nadawcą a odbiorcą: wydawnictwa, redakcje czasopism publikujące teksty, drukarnie, cenzura, krytyka literacka, księgarnie, biblioteki i in. Pełnią oni różne funkcje: jedni wyłącznie techniczną, jak np. drukarnie, drudzy informują (czasopisma, księgarskie czy wydawnicze katalogi), inni hierarchizują, jak krytyka literacka, jeszcze inni reglamentują, jak cenzura. Wszyscy oni decydują o ukazaniu się książki na rynku księgarskim i o zaistnieniu pisarza w odbiorze czytelnicznym. Autora niniejszego opracowania interesują tylko dwa problemy: jeden dotyczy publikowania przez Marię Konopnicką swoich utworów w określonych oficynach wydawniczych i na łamach czasopism, drugi zaś — krytyki literackiej. Im tylko poświęcono tu uwagę, co wcale nie oznacza, że inne człony komunikacji literackiej nie są godne uwagi.

I

Maria Konopnicka swój pierwszy wiersz *Zimowy poranek* zamieściła 1875 r. w czasopiśmie lokalnym „Kaliszanin” i to pod pseudonimem. Mieszkając wtedy razem z mężem, Jarosławem Konopnickim, w folwarku Gusin pod Kaliszem, nie chciała ze względu na swą pozycję społeczną ujawnić prawdziwego nazwiska.

Drukowała w tym czasie również na łamach „Tygodnika Ilustrowanego”¹. W latach 1876 – 1877 zamieściła *Romans wiosenny* i cykl wierszy *W górach*. Henryk Sienkiewicz

¹ Pismo to założone było w 1859 r. przez znanego wydawcę warszawskiego Józefa Ungera, redagowane w latach 1859 – 1886 przez cenionego publicystę Ludwika Jenike, który starał się tak kształtować jego oblicze, aby odzwierciedlało cały polski ruch umysłowy i artystyczny. W związku z tym mogły się na jego łamach ukazać utwory Marii Konopnickiej.

tak napisał o wierszu *Przygrywka* z tego cyklu: „Co to za śliczny wiersz w numerze 29. Tygodnika — zatytułowany *W górach?* Zacząłem go czytać z lekceważeniem jak wszystkie takie ulotne poezyjki, a zakończyłem zachwycony ...”². Tak została wprowadzona przez tego pisarza na Parnas warszawski. Konopnicka stała się od tego czasu, jak pisała Eliza Orzeszkowa, „uwielbioną poetką Warszawy”³.

W 1877 r. pojawiła się *Idylla* na łamach „Bluszczu” — tygodnika kobiecego⁴.

Poczynając od 1880 r., wiersze Konopnickiej drukuje ilustrowany tygodnik „Kłosy”⁵. Pojawiły się na łamach tego pisma takie jej poezje, jak: *Mojżesz, Fragment, Urywek, Schavus saltans, Kocham cię, Nadzieja, Ave, Gore, Z łąk i pól*. W 1880 r. wychodzi pod redakcją „Kłosów” seria „Biblioteka Najcenniejszych Utworów Literatury Europejskiej”, którą poetka interesowała się⁶.

O ile utwory drukowane dotychczas na łamach czasopism były przyjmowane przez krytykę przychylnie, a niejednokrotnie wprost entuzjastycznie, to pierwsza publikacja zwarta *Z przeszłości. Fragmenty dramatyczne*, ogłoszona w Wydawnictwie E. Orzeszkowej i Spółki w Wilnie w 1880 roku⁷, ale żeby utrzymać związek z planowaną serią zaopatrzoną w datę 1881, spotkała się z nieprzychylnością zwłaszcza ze strony niektórych odłamów ówczesnych elit intelektualnych.

Henryk Sienkiewicz, ukryty pod kryptonimem, pisał w „Gazecie Polskiej” 27 grudnia 1880 r. o braku patriotyzmu w jej twórczości: „... autorka zaznacza walkę ducha ludzkości z powagami, które jego wolność i polot ograniczają, w szczególności z powagą Kościoła. Jest w tym widoczna liberalna nowożytna tendencja, gwoździ której autorka wybiera umyślnie takie temata, w których Kościół gra rolę Arymana starającego się zgasić światłość Ormuzdową. Temata te przypadłyby wielce do smaku np. national-liberalistom sejmowi pruskiego, a także liberalistom z innych stron. Co do nas, uznajemy, że są wysoce niestosowne, zwłaszcza w wydawnictwie Orzeszkowej”⁸. Henryk Sienkiewicz wypowiedział się wyraźnie, że Konopnicka, godząc w Kościół, zaszkodziła polskości.

Ks. bp Karol Niedziałkowski uznał za błędną krytykę św. Inkwizycji⁹. Stanisław Tarnowski na łamach organu Stańczyków „Przegląd Polski” wytykał Konopnickiej i przy tej okazji także Orzeszkowej, że sprzeniewierzają się sprawie polskiej wobec

² H. Sienkiewicz, *Listy z podróży do Ameryki*, [w:] *Dzieła*, Warszawa 1950, t. 1, s. 235 – 6. Autor ten w jednym się omylił. To nie był 29. numer „Tygodnika Ilustrowanego”, ale 30.

³ *Śladami życia i twórczości Marii Konopnickiej*, Warszawa 1966, s. 18.

⁴ Założył go i wydał znany warszawski księgarz Michał Glücksberg. Pierwszy numer tygodnika ukazał się w styczniu 1865 r. redaktorką pisma od początku jego ukazania się do 1897 r. była znana publicystka Maria Ilnicka. Główną tematyką były sprawy kraju, jego kultury i oświaty oraz sprawy kobiet.

⁵ Ukazywał się w Warszawie od 5 lipca 1865 r. pod redakcją Antoniego Pietkiewicza. Pismo interesowało się głównie bieżącymi sprawami społecznymi i kulturalnymi, w mniejszym stopniu historią. W 1890 r. zakupiła go firma Gebethner i Wolff, likwidując na rzecz „Tygodnika Ilustrowanego”.

⁶ Wychodziła w latach 1880 – 1884 (łącznie tomów 12). Wyszły w niej takie dzieła, jak m.in. *Dzieje literatury powszechnej* (t. 1 – 4), *Wybór powieści. Komedia ludzka* H. Balzaca, *Faust* J.W. Goethego, *Wybór pism* J.I. Kraszewskiego (w 10 tomach) i in.

⁷ Maria Konopnicka, *Z przeszłości. Fragmenty dramatyczne*, Wilno, Wydawnictwo E. Orzeszkowej i S-ki, 1881.

⁸ M. Szypowska, *Konopnicka jakiej nie znamy*, Warszawa 1972, s. 152.

⁹ K. Niedziałkowski, *Czemu dziś w poezji nie mamy słowików*, Wilno 1901, s. 183.

zagrożenia ze strony Rosji i Prus¹⁰. Teodor Jeske-Choiński pisał: „młoda poetka rzuciła rękawicę chrześcijaństwu w ogóle, a katolicyzmowi po szczególe, w Kościele bowiem upatrzyła sobie najzaciętszego wroga tego środka do szczęścia ludzkości, który nazwała wówczas — światłem”¹¹.

Na łamach tygodnika „Przegląd Katolicki”, będącego naczelnym organem władz kościelnych w Królestwie¹², poddano druzgocącej krytyce cały ten utwór, pisząc, że „z tego cośmy powiedzieli, pokazuje się dostatecznie, że książeczka p. Konopnickiej jest na wskroś fałszem przejęta, że myśl jej jest bezbożna i bluźniercza”¹³.

Ks. Jan Gnatowski w „Bibliotece Warszawskiej” zarzuca jej zdradzenie Chrystusa, ocenia ją w ten sposób: „talent — nie pierwszorzędny, kierunek umysłu — skrzywiony, niezdrowy i w owocach swojej twórczości bardzo szkodliwy”¹⁴. Gwoli informacji warto zaznaczyć, że „Biblioteka Warszawska” jako miesięcznik wychodziła w latach 1841 – 1915 i miała charakter encyklopedyczny, a więc uchodziła za obiektywną. Tym boleśniejsze były te słowa.

W obronie Konopnickiej stanęli Eliza Orzeszkowa, Aleksander Świętochowski, Włodzimierz Spasowicz, Józef Ignacy Kraszewski, Jan Aleksander Karłowicz, Piotr Chmielowski i Teodor Tomasz Jeż. Podkreślali dobre intencje pisarki. Bronili ją przed zarzutem, że chce szkodzić Polsce i Kościołowi.

Na początku 1881 r. Gebethner i Wolff publikują jej I serię *Poezja i obrazy*¹⁵, które przyjęte zostały milczeniem. Dopiero na prośbę Orzeszkowej Kraszewski zamieścił w „Kłosach” recenzję, w której akcentował wartość utworu, podkreślając, że „Konopnicka może stanąć obok największych naszych mistrzów”¹⁶. Chmielowski jednakże zauważył na łamach „Ateneum”¹⁷ — miesięcznika o charakterze encyklopedycznym, którego był redaktorem, że Konopnicka, „przejmując się chwilowo hasłami dążeń nowoczesnych, nie umie jeszcze tych hasła w sposób naprawdę poetyczny wypowiedzieć”¹⁸.

Sienkiewicz w swej „Kronice tygodniowej”, zamieszczonej w „Słowie” — dzienniku redagowanym przez siebie, pisał w dalszym ciągu krytycznie o twórczości Konopnickiej. 20 lutego 1882 tak się wyraził: „Konopnicka posiada niepospolity talent poetycki; kiedy pisze o rzeczach wiejskich, umie mówić tak, że często zdaje się, że się słyszy fujarki i ligawki, ale również często fujarki i ligawki te grają na nieprawdziwą nutę. P. Konopnicka gwoli sentymentowi i antytezom poetycznym tworzy sztuczny świat

¹⁰ St. Tarnowski, *Z najnowszej poezji polskiej*, „Przegląd Polski”, 1881, s. 12.

¹¹ T. Jeske-Choiński, *Typy i ideały pozytywnej beletrystyki polskiej*, Warszawa 1888, s. 197.

¹² Tygodnik „Przegląd Katolicki” był naczelnym organem władz kościelnych w Królestwie. Redakcja dokonywała systematycznej oceny programów i działalności poszczególnych partii politycznych z punktu widzenia interesów Kościoła. W 1910 r. po połączeniu z innym tygodnikiem społeczno-religijnym wychodzi to pismo pod nazwą „Wiara”. W tym czasie redaktorem i wydawcą pisma został ks. Teofil Matuszewski, a kierownikiem literackim ks. Jan Gnatowski.

¹³ „Przegląd Katolicki” 1881, nr 5, s. 84.

¹⁴ J. Gnatowski, *Jeden z prądów naszej poezji współczesnej*, „Biblioteka Warszawska” 1883, s. 363 – 387.

¹⁵ M. Konopnicka, *Poezja i obrazy*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1881.

¹⁶ „Kłosy” 1881, 7 sierpnia, s. 308.

¹⁷ „Ateneum” jako miesięcznik wychodziło w latach 1870 – 1901 i miało charakter encyklopedyczny. Redaktorem jego był Piotr Chmielowski. Redakcja starała się ogłaszać wyniki najnowszych badań naukowych i uwzględniała nowe prądy w naukach społecznych.

¹⁸ P. Chmielowski, *Maria Konopnicka: Poezje*, „Ateneum” 1881, t. 1, z. 1, s. 155 – 169.

chłopski, pełen nieszczęść, niedoli i ucisku — w przeciwieństwie do dworu. Owóz te czasy minęły, tego nie ma i być nie może”¹⁹.

A tak napisała Orzeszkowa w liście do Jeża 23 lutego tego roku: „«Słowo» ma podobno prenumeratorów mnóstwo. Oto droga, którą iść trzeba, chcąc zajść. Ależ bo śliczne! Sienkiewicz kontynuuje swoje «nie ma». Już ich naliczyłam kilka. I tak: socjalistów-Polaków — nie ma! Uliczników — á propos mojej *Sielanki nie różowej* — wychodzących na złodziejów i pijaków — nie ma! Chłopów nieszczęśliwych — á propos ludowych poezji Konopnickiej — nie ma! I nie tylko nie ma, ale nawet być nie może. To dopiero położył się na różach — głupiec!”²⁰.

W 1882 r. „Kłosa” zamieściły *Fragmenty wiosenne, Z daleka, Pieśń noworoczną, Obrazki i myśli*, także *Wrażenia z podróży* — pierwszą próbę Konopnickiej prozą. W tym samym roku ukazała się w Warszawie książka *Ognisko* dla uczczenia 25-lecia twórczości T.T. Jeża. Zawiera ona m.in. wiersz poetki *Pod lasem*²¹.

W 1883 roku wyszło drugie wydanie I serii, ponadto też II i III serii *Poezji i obrazków*. Na nowo wywołały liczne spory. Zarzucono autorce głównie zbyt jaskrawe przeciwstawianie sobie konfliktów społecznych. Odpowiadała na te zarzuty, że wsi nie uczyła się z książki, a nędzę miejską poznała w Warszawie.

Na temat II serii *Poezji i Obrazków* zabierał głos Piotr Chmielowski, wybitny znawca literatury polskiej²². Podkreślał jej poczytność. Stawiał poetkę na II miejscu (po Adamie Asnyku) pod względem popularności i wysokości nakładów, lecz twierdził, że jej poezja nie jest prawdziwa. Pisał, że Konopnicka ma dobre pomysły, lecz psuje je przez niedorzeczne pytania retoryczne. Szczególnie krytykował jej wiersze z podróży, zawarte w tym zbiorze. Uważał, że niepotrzebnie naśladuje Mickiewicza, pisząc o swojej tęsknocie za krajem. Mickiewicz zmuszony był do opuszczenia kraju, natomiast poetka dobrowolnie wyjechała, „... stąd trudno współczuć jej westchnieniom teatralnie na pokaz wystawionym”²³.

Chmielowski zmienił stosunek do poetki po ukazaniu się III serii *Poezji i Obrazków*²⁴. Pisał, że przedtem miał powody do jej krytykowania, a teraz składa hołd jej talentowi. Także Henryk Sienkiewicz wysoko ocenił Konopnicką. Stefan Żeromski notował w *Dziennikach*: „Nasze pokolenie ma swego wieszca w osobie Konopnickiej, swego powieściopisarza w osobie Prusa i Orzeszkowej, swego dramaturga w osobie Świętochowskiego. Chciałbym postawić tych ludzi w Panteonie, o jakim marzę”²⁵.

W 1884 r. na konkursie ogłoszonym przez „Kurier Codzienny”, ukazujący się w Warszawie (1865 – 1905), Konopnicka otrzymała II nagrodę za *Wojciecha Zapatę*, co zbiegło się z opublikowaniem tegoż utworu w zbiorze *Nowelki konkursowe*, wydanym przez drukarnię „Kuriera”²⁶.

¹⁹ M. Szypowska, *Konopnicka jakiej nie znamy ...*, s. 180.

²⁰ Tamże, s. 180 – 181.

²¹ *Ognisko*. Książka zbiorowa wydana dla uczczenia 25-letniej pracy T.T. Jeża, Warszawa 1882. Zamieścili w tej publikacji swoje utwory m.in. Piotr Chmielowski, Aleksander Świętochowski, Władysław Smoleński, Antoni Dygasiński, Eliza Orzeszkowa.

²² P. Chmielowski, *Liryka najnowsza*, „Ateneum” 1883, t. 2, z. 1, s. 558 – 575.

²³ Tamże, s. 562.

²⁴ Tamże, *Poezja nie-pesymizmu*, „Ateneum” 1888, t. 1, z. 1, s. 139 – 146.

²⁵ S. Żeromski, *Dzienniki*, t. 2, s. 328.

²⁶ *Nowelki konkursowe*, Warszawa: Wydawnictwo „Kuriera Codziennego”, 1884.

W roku 1886 w „Przeglądzie Literackim” — dodatku do „Kraju” (nr 49), ukazującego się w Petersburgu (1882 – 1907, 1909), wyszły wyjątki poematu *Imagina*. Dzieło to jednak ukazało się w całości dopiero w 1912 r.²⁷

Z przeszłości, trzy serie *Poezji i obrazków* oraz *Imagina* to utwory, które można potraktować jako typowe dla pierwszego okresu twórczości Konopnickiej. Mimo sporów i zażartej dyskusji na ich temat ugruntowały jej sławę jako poetki.

W następnych latach zasłynęła ona jako wybitna prozatkorka, a także pisarka dziecięca i tłumaczka.

II

W 1887 r. ukazało się jej ośmiostronicowe dziełko *Nad mogiłą*, poświęcone pamięci Józefa Ignacego Kraszewskiego²⁸. W 1888 r. Wydawnictwo T. Paprockiego i Spółki opublikowało *W piwnicznej izbie*, z czego dochód przeznaczono na kolonie letnie dla biednych i chorych dzieci²⁹.

W tym samym roku Gebethner i Wolff wydali po raz trzeci *Poezje* seria I. Ukazał się jej pierwszy zbiór nowel *Cztery nowele (Michał Duniak, Wojciech Zapata, Ultimus, Pod prawem)*³⁰. Na łamach „Przeglądu Literackiego” — dod. „Kraju” 1888 nr 4 – 29, wydrukowane zostało opowiadanie *Wojna. Poemat ... do obrazów A. Grotgera*. „Tygodnik Ilustrowany” opublikował w 1889 r. nowele *Anusia* i *W winiarskim forcie*, a w 1890 — *U źródła*³¹. W tym samym roku nakładem Gebethnera i Wolffa wyszedł drukiem zbiór jej 13 nowel, zatytułowany *Moi znajomi*³². „Przegląd Literacki” — dod. „Kraju” 1890 nr 16 – 19, opublikował nowelę *Mendel Gdański*³³. Terenem akcji w niej jest Warszawa. Nazwy „Gdański” użyto dla zmylenia cenzury.

Poetka miała dużo kłopotów z cenzurą. Pisała do córki z Nicei 24 października 1892 r.: „Wykreślają mi, psują, niszczą, tak że zupełnie nie wiem, na czym się to skończy, szczególnie poezje ulegają całej surowości”. Wydaje dość często we Lwowie, Krakowie, nieraz w Poznaniu — ze względów cenzuralnych, nie zawsze pod swoim nazwiskiem. Używała w ciągu swego życia pisarskiego następujących pseudonimów i kryptonimów: Humanus, Jan Sawa, Jan Waręż, K, Ko-Mar, M.K., Marko, Mruszyszław Pazurek, Piotr Surma, Ursus.

Konopnicka publikuje często swoje utwory w czasopiśmie. I tak w czerwcowym numerze „Ateneum” z 1891 roku ukazał się utwór *Cytara Tymona*, w krakowskim

²⁷ Przedtem fragmenty tego dzieła ukazały się w „Kurierze Warszawskim” 1884, nr 1. Wydanie osobne całości z przedmową A. Grzymały-Siedleckiego ukazało się w Warszawie 1912.

²⁸ M. Konopnicka, *Nad mogiłą. Pamięci J.I. Kraszewskiego*, „Życie” 1887, nr 257.

²⁹ M. Konopnicka, *W piwnicznej izbie. Wydawnictwo na korzyść kolonii letnich dla biednych słabowitych dzieci*, Warszawa 1888.

³⁰ M. Konopnicka, *Cztery nowele*, Wilno 1888. Nowele te były drukowane poprzednio na łamach różnych czasopism.

³¹ „Tygodnik Ilustrowany” 1889, nr 331 – 332, 319 – 320; 1890, nr 21 – 22.

³² M. Konopnicka, *Moi znajomi*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1890. Zawartość: *Martwa natura, Urbanowa, Morze, Ksawery, W starym młynie, Moja cioteczka, W winiarskim forcie, Józik Srokacz, Maryśka, Lalki moich dzieci, Banasiowa, Anusia, Z cmentarzy*.

³³ „Przegląd Literacki” — dodatek „Kraju” 1890, nr 16 – 19.

„Przeglądzie Polskim” — *Moi znajmi*, w „Bibliotece Warszawskiej” — *Beatrycze i Francesca*, *Głupi Franek*, *Srebro, złoto* oraz *Na jeziorze*. W 1892 r. na łamach „Biblioteki Warszawskiej” jest drukowany *Prometeusz i Syzyf*, w latach 1892 – 1906 ukazują się urywki pierwszych pieśni *Pana Balcera w Brazylji* (całość w wydaniu książkowym wyszła w roku 1910).

W 1893 jej zbiór nowel, zatytułowany *Na drodze*, wydany został przez firmy: G. Gebethnera i Spółki w Krakowie, Gebethnera i Wolffa w Warszawie oraz Br. Rymowicza w Petersburgu.

Od 1894 roku w „Bibliotece Warszawskiej” drukowana jest *Italia* w odcinkach. W roku następnym to samo czasopismo publikuje opowiadanie *Krysta*, także *Amora prace. Z pompejańskiego fryzu*. W 1895 we Lwowie ukazał się *Wybór nowel i opowiadań najznakomitszych współczesnych pisarzy polskich* pod redakcją Henryka Kopii. Znalazły się tutaj między innymi nowele Konopnickiej.

Rok 1896 przynosi IV serię *Poezji*, drukowaną przez Gebethnera i Wolffa. „Biblioteka Warszawska” w tym czasie zamieszcza utwory z cyklu *Madonna* oraz poezje *Z podróźnej teki*, także *Pod Beskidami*. Tom jej *Nowel* ukazuje się w 1897 roku nakładem Gebethnera i Wolffa. W tej oficynie wychodzi jednocześnie jedna z najbardziej popularnych nowel Konopnickiej, mianowicie *Dym*. Dwa ciekawe tomiki jej poezji: *Linie i dźwięki*, *Wybór poezji* ukazały się nakładem Gebethnera i Spółki w Krakowie. Ilustrowane wydanie zbioru z roku 1898 zawiera nowele: *Dym*, *Nasza szkapa*, *Głupi Franek*. Gebethner i Wolff wydają zbiorek szkiców i obrazków *Ludzie i rzeczy*.

O wielkiej popularności *Dymu* świadczy kolejne, ilustrowane wydanie z roku 1899, nakładem „Kuriera Polskiego”. Jako dodatek do „Gazety Polskiej” (tom XXIX, XXXI), ukazał się w tym czasie wybór pism i nowel Konopnickiej.

Wydawnictwo Gebethnera i Wolffa dnia 14 lutego 1899 roku podało poetce zestawienie wyników rozsprzedaży jej książek³⁴.

Tytuł	Druk	Nakład	Egzemplarze nie rozsprzedane
<i>Moi znajomi</i>	1890	1250	22
<i>Na drodze</i>	1893	1500	412
<i>Panna Florentyna</i>	1897	1500	512
<i>Ludzie i rzeczy</i>	1897	1500	804
<i>Nowe latko</i>	1897	2700	1444
<i>Wybór poezji</i>	1897	2000	933
<i>Seria I</i>	1896	1500	1270
<i>Seria II</i>	1889	1500	265
<i>Seria III</i>	1889	1500	630
<i>Seria IV</i>	1895	2500	1220
<i>Linie idźwięki</i>	1897	1500	1070
<i>Dym</i>	1897	3050	2049
	W sumie	22000	10631

³⁴ J. Muszkowski, *Z dziejów firmy Gebethner i Wolff 1857 – 1937*, Warszawa 1938.

Na 12 pozycji o łącznym nakładzie 22 tys. do roku 1900 nie zostało rozsprzedanych 10.631 egzemplarzy, a więc prawie połowa. Wynikało to z niechęci pewnych odłamów elit ówczesnych do angażowania się w popularyzację twórczości poetki. Raził ich wyraźny radykalizm, jaki przejawiała. Przeciętny nakład jednej pozycji w roku 1900 wynosił 1998 egzemplarzy, co stanowiło 9,6 książek na 100.000 ludności³⁵.

W roku 1900 Seyfarth i Czajkowski wydali we Lwowie *Damnatę* — zbiór poezji patriotycznych, zabronionych przez cenzurę rosyjską.

Prawie zbiegło się z tym ukazanie się 2-kartkowej publikacji bez miejsca i roku wydania *Przed pochodem na Wawel na wiec 4 czerwca 1400 – 1900*. Dochód z rozsprzedaży autorka przeznaczyła na wydawnictwo „Przodownicy”.

Rok 1901 przyniósł trzecie wydanie *Wyboru poezji*, nakładem Gebethnera i Wolffa.

St. Kozłowski w swoim szkicu krytycznym o Marii Konopnickiej, opublikowanym w 1901, napisał: „Talent Konopnickiej ... to jakby żywy odblask geniuszu Mickiewicza”³⁶.

Jubileusz 25-lecia pracy literackiej poetki, który przypadł na 1900 r., pobudził liczne czasopisma do refleksji nad znaczeniem jej twórczości. I tak „Tygodnik Ilustrowany” 1902 numery 14 i 43 całkowicie poświęca poetce, publikując wyrazy uznania wielu sławnych pisarzy. Wyraźnie zaznacza: „pokolenia przeminą, ale zasługa takiej poezji nie przebrzmi pustym dźwiękiem”³⁷. „Biesiada Literacka” publikuje listy otwarte do Wszechnicy Jagiellońskiej i Akademii Umiejętności³⁸. Henryk Galle napisał: „Imię jej nie przeminie, jak nie przeminą głoszone przez nią ideały, bo przyjdzie czas, że i ona zabłądzi pod strzechę i nieśmiertelność stanie się jej udziałem”³⁹. Słowa uznania płyną od strony Feldmana, Belmonta, Lorentowicza, Brücknera.

Z potępieniem poetki wystąpili jednakże jej dawni antagoniści: B. Szymański i K. Niedziałkowski. Nieraz zdarzały się insynuacje, jak choćby ta: „śpiewaj, Pani, Żydom i Socjalistom — bo to dla nich wyborna piosenka! ... nasz lud — jak długo polską mowa i nutą śpiewać będzie — będzie wielbił Boga pieśnią Kochanowskiego, Karpińskiego i tylu innych polskich wieszczów ...”⁴⁰.

W 1902 roku wyszły w Krakowie trzy jubileuszowe wydania poetki: pierwsze pt. *Konopnicka Maria, poetka proletariatu*. Wydanie jubileuszowe, nakładem Administracji Prawa Ludu i Narodu, dwa inne pt. *Wybór pism. Jubileuszowe wydanie ludowe ...*, opublikowane przez Komitet Jubileuszu Marii Konopnickiej.

W roku jubileuszu poetki Gebethner i Wolff wydali *Poezje w nowym układzie cz. I Fragmenty*. W krótkim czasie potem ukazała się łącznie część I z częścią II, zatytułowane *Hellenica*. W „Bibliotece Domowej” (dodatku do „Dziennika Berlińskiego”) wydrukowane zostały cztery nowele Konopnickiej: *Józefowa, Niemczaki, Nasza szkap, Mariana w Brazylii*. Rok 1903 przyniósł trzy dalsze części *Poezji w nowym układzie*, wydane przez Gebethnera i Wolffa: cz. III *Pieśni i piosenki*, cz. IV *Obrazki*, cz. V *Z mojej księgi*. W tej oficynie opublikowano jej książkę *Drobiazgi z podróźnej teki*.

³⁵ M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501 – 1965*, Warszawa 1967.

³⁶ St. Kozłowski, *Maria Konopnicka. Szkic krytyczny*, Warszawa 1901.

³⁷ „Tygodnik Ilustrowany” 1902, nr 14, s. 269.

³⁸ *Jubileusz Maryi Konopnickiej*, „Biesiada Literacka” 1902, t. 14, s. 334 – 335.

³⁹ H. Galle, *Twórczość poetycka Maryi Konopnickiej w ciągu dwudziestu paru lat*, „Biblioteka Warszawska” 1902, t. 2, s. 516 – 550; t. 3, s. 104 – 131, 336 – 365.

⁴⁰ Tamże, s. 115.

Drugie wydanie zbiorowe nowel i obrazków *Moi znajomi* wychodzi w tym czasie nakładem Gebethnera i Wolffa, w tej firmie wydano też *Na normandzkim brzegu*, cz. VI *Poezji w nowym układzie (Przekłady)*.

Trzecie wydanie jubileuszowego *Wyboru pism* publikuje w 1909 r. H. Altbauer, Brody, F. West. Nie różni się ono od wydań poprzednich.

W 1904 roku Gebethner i Wolff wydali *Nowe pieśni*, a Polskie Towarzystwo Nakładowe we Lwowie — *Ludziom i chwilom*. Także we Lwowie, lecz już nakładem Księgarni Narodowej, ukazuje się nowela *Pod prawem*.

Dwie nowele: *Jakton* i *Mendel Gdański* opublikowała w 1905 roku firma wydawnicza E. Wende i Spółka. W 1906 r. *Głosy ciszy* wyszły u Gebethnera i Wolffa. „Tygodnik Ilustrowany” zamieścił *Z psalterza wieków* i *Modlitwę Terki*.

Prometeusz i *Syzyf*, w postaci książkowej, wyszedł w Warszawie i Krakowie, drukowany w drukarni Anczyca.

W 1908 roku Gebethner i Wolff opublikowali takie nowele i obrazki, jak: *Miłosierdzie gminy*, *Kartka z Hottingen*, *Urbanowa*, *Wojciech Zapata*, *W winiarskim forcie*, a z utworów poetyckich — *Wybór poezji* (wydanie 3). W „Tygodniku Ilustrowanym” ukazała się w tym czasie nowela *W Gdańsku*.

W 1909 ukazały się nowe wydania *Dymu*, *Naszej szkapy* i *Nowego latka*, nakładem Gebethnera i Wolffa. Towarzystwo Szkoły Ludowej opublikowało *Z 1835 roku* (o martyrologii zesłańców polskich na Syberii) dla uczczenia faktu sprowadzenia prochów Mickiewicza na Wawel. *Pan Balcer w Brazylii* ukazał się w tym czasie w wydaniu książkowym. Według Brücknera *Pan Balcer* to jedyne dzieło godne stanąć za *Panem Tadeuszem* i *Królem Duchem*, a H. Galle wprost twierdził: „Obok niej nikt, nad nią — twórca *Pana Tadeusza*”⁴¹.

W 1910 r. umarła Maria Konopnicka. W 1911 roku ukazało się drugie wydanie *Italii* nakładem G. Gebethnera i Spółki. W tej firmie opublikowano nowe wydanie *Pana Balcera w Brazylii*, *Poezje w nowym układzie* — cz. II (*Hellenica*), cz. III (*Pieśni i piosenki*), cz. IV (*Obrazki*), cz. VII (*Nowe pieśni*), cz. VIII (*Głosy ciszy*), drugie wydanie *Linii dźwięków*. Gebethner i Wolff opublikowali po raz drugi *Na normandzkim brzegu*, *Banasiową*, a w roku 1912 nowe wydanie *Niemczaków* oraz *Obrazki i przygrywki*. 1913 rok przyniósł trzecie wydanie *Pana Balcera w Brazylii*, drugie wydanie *Wojciecha Zapaty* oraz *W winiarskim forcie* i trzecie wydanie noweli *Dym*.

III

Maria Konopnicka jest autorką — jak wiadomo — wielu utworów dla dzieci. Zadebiutowała w tej roli w roku 1884 w „Świąteczku” opowieścią *Jak się dzieci z Rozalią w Bronowie bawily*. Píše o tym w swoim artykule *Maria Konopnicka jako autorka dla dzieci Aniela Szycówna*⁴². Tę powiastkę opublikował w 1910 r. Mortkowicz, opuszczając w tytule imię Rozalii⁴³.

⁴¹ Tamże, s. 360.

⁴² „Przegląd Pedagogiczny” 1902, nr 29.

⁴³ M. Konopnicka: *Jak się dzieci w Bronowie bawily*. Rysował Stanisław Dębicki, Warszawa; J. Mortkowicz, G. Centnerszwer i Sp., Lwów; H. Altenberg, Druk. Nar. w Krakowie 1911.

W 1889 roku ukazały się dwa jej zbiorki wierszy z obrazkami: *Wesołe chwile małych czytelników*⁴⁴ i *Moja książeczka*⁴⁵ u Michała Arcta, który przeniósł się z Lublina do Warszawy w 1887, nabywając tu od Artura Gruszeckiego księgarnię na rogu Nowego Świata i ul. Wareckiej. W niedługim czasie otworzył filie swojej księgarni w Lublinie i Kijowie. Wydawał systematycznie twory Marii Konopnickiej.

Dzieło *Wesołe chwile małych czytelników* zawiera różne teksty, które wychodziły w licznych publikacjach. I tak np. *O Julisi śpiewaczce* z tego zbioru w 1904 roku drukował w odcinkach tygodnik „Moje Pisemko”, wydawane od 1902 przez M. Arcta pod redakcją Anieli Szycówny.

M. Arct wydrukował powyższe książeczki u E. Nistera w Norymberdze, z obrazkami Henri Benneta, ilustratora wydawnictw firmy Dean and Son w Londynie. Była to firma specjalizująca się w wydawaniu książek dla dzieci, opartych o barwne obrazki.

W 1890 r. u tego samego wydawcy wyszły: *Wiosna i dzieci*⁴⁶ oraz *Śpiewnik dla dzieci*⁴⁷ z muzyką Zygmunta Noskowskiego — powtórzone wydanie w 1905⁴⁸. W 1891 ukazuje się także zbiorek wierszy *Filuś, Miluś i Kizia. Wesołe kotki*⁴⁹ — powtórzone wydania w 1913⁵⁰ i 1914⁵¹. W tym samym roku ten wydawca opublikował wspólnie z L. Idzikowskim w Kijowie książkę z 17 ilustracjami dla dzieci od lat 10 do 12 *W domu i świecie*⁵².

W 1892 Arct wspólnie z B. Korewą z Kijowa i Odessy wydał książeczkę Marii Konopnickiej *Pod majowym słonkiem* z 19 obrazkami i 10 kolorowymi ilustracjami⁵³. W tym samym roku ukazał się u S.A. Krzyżanowskiego w Krakowie zbiorek *Czytania dla Tadzia i Zosi*, ozdobiony czterema rycinami⁵⁴. Pierwsza z nich umieszczona przed kartą tytułową przedstawia modlącego się chłopca z żoną i dziećmi, trzy inne wkompo-

⁴⁴ M. Konopnicka, *Wesołe chwile małych czytelników*, Warszawa, nakł. M. Arcta, 1899, 13 k. nlb. z 17 obrazkami H. Benneta. Korbut ustala wydanie I na rok 1890.

⁴⁵ M. Konopnicka, *Moja książeczka*, Warszawa. Nakł. M. Arcta, druk E. Nistera w Norymberdze, 1889, 12 k. nlb. z 15 obrazkami H. Benneta, Według Korbuta, wyd. 1.

⁴⁶ M. Konopnicka, *Wiosna i dzieci, nowa książeczka*, Warszawa, nakł. M. Arcta, 1890, 305 s. nlb. z II tablicami obrazków. Według Korbuta jest to wydanie I. Twarda okładka wydawcy. Tytuł: druk w kolorze złotym i niebieskim. Ilustracja: twarze dwojga dzieci w wieńcu kwiatów.

⁴⁷ M. Konopnicka, *Śpiewnik dla dzieci*. Muzyka Zygmunta Noskowskiego. Słowa M. Konopnickiej. Wydawn. Spółki Nakładowej Kraków, druk W.L. Anczyca i Spół. (1891), 160 s. Według Korbuta jest to pierwsze wydanie.

⁴⁸ *Śpiewnik dla dzieci*. Słowa M. Konopnickiej. Muzyka Zygmunta Noskowskiego. W środku twardej okładki wydawcy, w kole, ilustracja amorków trzymających nuty. Wydawca M. Arct, 1905.

⁴⁹ M. Konopnicka, *Filuś, Miluś i Kizia. Wesołe kotki*, Dla dzieci od 4 lat napisał Mruczyślaw Pazurek. Książka in 4° z 20 chromolitograficznymi wykonanymi obrazkami. Cena na pięknej okładce przedstawiającej karuzelę kotków.

⁵⁰ M. Konopnicka, *Nasze kotki*, Warszawa: nakł. M. Arcta (1913).

⁵¹ M. Konopnicka, *Nasze kotki*, Warszawa: nakł. M. Arcta (1914).

⁵² M. Konopnicka, *W domu i w świecie*, Warszawa: M. Arct; Kijów: L. Idzikowski. Druk. Wł. Anczyca i Sp. w Krakowie 1891, w 8-ce 30 str. nlb. z 17 ilustracjami H. Benneta.

⁵³ M. Konopnicka, *Pod majowym słonkiem. Nowa książka dla dzieci napisana*, Kijów i Odessa: B. Korewa; Warszawa: M. Arct 1892, 4 mała, str. 27 z 19 obrazkami i 10 kolorowymi ilustracjami. Według Korbuta jest to wydanie I.

⁵⁴ M. Konopnicka, *Czytania dla Tadzia i Zosi*, Kraków: S.A. Krzyżanowski, druk W.L. Anczyca i Sp., 1892, 222 s. + 1 nlb. z rycinami.

nowane w tekst dotyczą różnych wydarzeń z historii Polski. Powtórzone zostało wydanie — tym razem u M. Arcta w Warszawie — w 1910 i 1914.⁵⁵ U tego samego wydawcy ukazała się w 1893 opowiadka *O Janku Wędrowniczku*⁵⁶.

W latach 1889 – 1892 tylko firma M. Arcta wydała aż osiem utworów tej autorki (wszystkie dla dzieci). Jakie honoraria otrzymała za swoje publikacje? Niestety, nie można powiedzieć nic konkretnego. Jedynie na podstawie licznych wzmianek od rodziny, zawartych w jej listach, można sądzić, że pieniądze od Arcta przychodziły regularnie i że w ciężkich latach pobytu za granicą były to jedyne środki, jakimi rozporządzała⁵⁷.

Po trzech latach przerwy — w 1895 r. wyszedł z tej firmy ozdobny *Szczęśliwy świątek*⁵⁸, a następnie baśń *O krasnoludkach i sierotce Marysi*⁵⁹, która wysunęła Konopnicką na czoło literatury dziecięcej⁶⁰.

W 1896 r. Gebethner i Wolff wydali *Nowe latko*⁶¹, powtórzyli wydanie w 1906 r.⁶² W 1900 opublikowali *Wiosnę i dzieci*.

Pod pseudonimem Jana Sawy ukazał się we Lwowie *Śpiewnik historyczny* Konopnickiej, zawierający pieśni patriotyczne z lat 1767 – 1863⁶³. Rzecz zrozumiała, że miejsce wydania i pseudonim zostały wybrane ze względu na cenzurę.

W 1902 roku nakładem J. Lisowskiej wyszły w Warszawie: zbiorek *Dla dzieci*⁶⁴ i *Na jagody*⁶⁵. W 1903 roku Gebethner i Wolff opublikowali książeczkę *Na jagody*⁶⁶, stanowiącą artystyczną adaptację szwedzkiego oryginału Elsy Beskow. Powtórzyli jej wydanie w 1913⁶⁷.

W 1906 roku ukazały się *Jasętka*, napisane jeszcze w 1891 roku, ale nie wydane ze względów cenzuralnych⁶⁸.

⁵⁵ M. Konopnicka, *Czytania dla Tadzia i Zosi*. Z rycinami, wyd. 2, Warszawa: wyd. i druk M. Arcta, 1910; wyd. 3, 1914.

⁵⁶ M. Konopnicka, *O Janku wędrowniczku dzieciom opowiedziała ...*, Warszawa: nakł. M. Arcta, druk Sierpińskiego 1893.

⁵⁷ Pisze o tym J. Czapczyński: *Tulacze lata M. Konopnickiej — przyczynek biograficzny*, Wrocław 1957.

⁵⁸ M. Konopnicka, *Szczęśliwy świątek, książka dla dzieci*, Warszawa, nakład M. Arcta 1895.

⁵⁹ M. Konopnicka, *O krasnoludkach i o sierotce Marysi*, Warszawa Arct, druk P. Laskanera i W. Babickiego, 1896; wyd. 2, M. Arct, 1904.

⁶⁰ K. Kuliczowska, *Maria Konopnicka jako autorka liryków i baśni dla dzieci*, Warszawa 1960, s. 30.

⁶¹ M. Konopnicka, *Nowe latko. Poezje*, Warszawa, nakł. Gebethnera i Wolffa, druk W.L. Anczyca i Sp. w Krakowie 1897. Korbut ustala wydanie I na rok 1896.

⁶² M. Konopnicka, *Nowa latko*. Z rys. Piotra Stachiewicza. Wyd. 2, Warszawa, nakł. Gebethnera i Wolffa, Kraków, Gebethner i Sp., druk W.L. Anczyca i Sp., 1909.

⁶³ J. Sawa, *Śpiewnik historyczny 1767 – 1863*, Lwów: Polskie Tow. Nakładowe. Skład Główny w Księgarni Narodowej we Lwowie, 1905.

⁶⁴ M. Konopnicka, *Dla dzieci*, Warszawa, nakł. J. Lisowskiej, oprawa estetyczna, 1902.

⁶⁵ M. Konopnicka, *Na jagody! Książeczka leśna*, Warszawa, nakład J. Lisowskiej, druk Gazety Rolniczej 1903.

⁶⁶ M. Konopnicka, *Na jagody! Książeczka leśna przez ...*, Warszawa 1903.

⁶⁷ M. Konopnicka, *Na jagody! Książeczka leśna*, Warszawa: Lublin: Łódź: nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków: Geethner i Sp. New York: polish book imp. Co., 1913.

⁶⁸ Maria Konopnicka, Piotr Maszyński, *Jasętka. Część I. Słowa. Część II*, muzyka Piotra Maszyńskiego, Lwów: nakł. Księgarni Polskiej B. Połanieckiego, Gebethner i Wolff w Warszawie. Druk Nar. w Krakowie, 1906. Książkę ozdobił Jan Bukowski.

W 1910 roku u Arcta wychodzi drugie wydanie *Czytania dla Tadzia i Zosi*⁶⁹. W 1911 firmy J. Mortkowicza, G. Centnerszvera i Spółki w Warszawie oraz H. Altenberga we Lwowie po raz drugi opublikowały powiastkę *Jak się dzieci w Bronowie bawiły*⁷⁰. Jednocześnie firma M. Arcta wydała *Poezje dla dzieci*⁷¹, a w 1913 roku II część *Poezji dla dzieci*⁷². W tym samym roku u M. Arcta wychodzi śliczna książeczka zatytułowana *Poezje dla dzieci do lat 7*⁷³, zaś w 1914 roku *Psalterz dziecka* (zbiór niewydanych dotychczas utworów poetki)⁷⁴ i powiastka *Nasze kotki*. Pisał J. Ciembrowniewicz: „I z pewnością zmieniać się będą czasy, zmieniać pokolenia, ale książeczki Konopnickiej zawsze będą budzić to samo zainteresowanie wśród dzieci, zawsze się będą podobać”⁷⁵.

IV

M. Konopnicka znana jest jako tłumaczka z włoskiego na polski. Do roku 1914 ukazało się dziewięć wydań utworów znanego pisarza Edmunda de Amicisa w jej tłumaczeniu.

W 1906 roku ukazały się dwa wydania *Serca*.

W dwa lata później ukazało się pięć dalszych wydań utworów Amicisa; są to fragmenty *Serca*, wydane oddzielnie: *Mali niewidomi*, *Mały pisarz z Florencji*, *Mały patriota z Padwy*, *Mała lombardzka*, *O sardyńskim dobozysku*, *Moi koledzy*, *Na tonącym okręcie*, *W szpitalu* oraz *Od Apeninów do Andów*. W 1910 roku ukazało się wydanie 2 ilustrowane. W 1914 r. wyszło drugie wydanie utworu *Moi koledzy*.

V

Wydano również liczne kompozycje muzyczne do utworów poetki jeszcze za jej życia. Są to pieśni solowe, chórne, muzyka sceniczna, piosenki dla dzieci. Nie wszystkie one zostały opublikowane. Podaje się tu te, które wydano.

Wspomniany wyżej *Śpiewnik dla dzieci*, wydany w 1890 roku, składa się z 50 piosenek według czterech pór roku. Były one później oddzielnie wydawane w różnych dziecięcych i młodzieżowych śpiewnikach, jak np. w polskim *Śpiewniku szkolnym*, opublikowanym w 1911 w Wiedniu pod redakcją Andrzeja Hławiczka (nauczyciela muzyki w Cieszynie).

W 1891 roku ukazał się w Warszawie zbiór piosenek dla dzieci *Śpiewnik*. Na jego całość złożyły się kompozycje Stanisława Niedzielskiego do wierszy z cyklu: *Wesołe chwile*, *Moja książeczka* oraz *Wiosna i dzieci*.

⁶⁹ Zob. przypis 55.

⁷⁰ Zob. przypis 43.

⁷¹ M. Konopnicka, *Poezje dla dzieci. Wybór zrobiony przez autorkę*, Warszawa, nakład i druk M. Arcta, 1911.

⁷² M. Konopnicka, *Poezje dla dzieci. Cz. II. Dla dzieci do lat 10*, Warszawa: nakł. i druk M. Arcta, 1913.

⁷³ M. Konopnicka, *Poezje dla dzieci do lat 7*, Warszawa, M. Arct, 1913.

⁷⁴ M. Konopnicka, *Psalterz dziecka. Z niewydanych utworów*, Warszawa: wyd. i druk M. Arcta, 1914.

⁷⁵ J. Ciembrowniewicz, *Maria Konopnicka jako autorka dla dzieci*, „Wychowanie w domu u w szkole” 1911, s. 35.

W 1980 roku u Gebethnera i Wolffa ukazała się kompozycja Leokadii Myszyńskiej do wiersza Konopnickiej *Na fujarce*. Ta sama firma opublikowała pieśni Władysława Żeleńskiego; są to *Na fujarce*, *Z nocy letnich*, *Poleciały pieśni moje* oraz *Z łąk i pól*. W 1892 ten sam kompozytor wydał u Gebethnera i Spółki w Krakowie po raz drugi *Poleciały pieśni moje* oraz *Z łąk i pól*.

W 1896 r. w Kijowie L. Idzikowski opublikował kompozycję *Stach* Z. Noskowskiego. Jest to pieśń solowa na baryton lub mezosopran.

W 1899 roku pojawiła się na rynku księgarskim nakładem A. Piwarskiego i Spółki w Krakowie melodia *W lesie*. U tego wydawcy wyszły melodie do trzech pieśni Konopnickiej, skomponowane przez słynnego pianistę Ignacego Friedmana.

Nakładem M. Arcta wyszedł zbiór pieśni dla dzieci i młodzieży. Objął on m.in. pieśni do słów M. Konopnickiej.

Księgarnia Polska B. Połonieckiego we Lwowie przy współudziale Gebethnera i Wolffa w Warszawie wydała melodie do *Jasełek*. Skomponował je Piotr Maszyński.

W Krakowie 1910 roku wydano muzykę *Roty*, skomponowaną przez Feliksa Nowowiejskiego. Na karcie tytułowej znajdują się takie oto słowa: „Hasło — uroczysta pieśń na obchód Grunwaldzki”.

W 1912 roku opublikowana została w Wydawnictwie Regularnych Pieśni piosenka *W cichą noc*. Zdobyła ona nagrodę na konkursie Towarzystwa Muzycznego w Krakowie.

* * *

Reasumując to, co zostało wyżej napisane, trzeba stwierdzić, że w latach 1875 – 1914 ukazały się wszystkie utwory poetki. Mimo dość licznych edycji poezji i prozy, także utworów dziecięcych i młodzieżowych zabrakło jednakże pełnego, krytycznego wydania jej dzieł.

Spór, jaki rozgorzał wokół twórczości autorki jeszcze za jej życia, trwa nadal. I zapewne nigdy się nie skończy.

Zdumiewać powinna jej ogromna pracowitość. Tym bardziej, gdy uświadomi się sobie fakt, że była matką ośmiorga dzieci, dla których nie szczędziła czasu.

Pisarka podniosła na wyżyny lirykę i baśń dziecięcą. Jej twórczość dziecięca bez morałów i pouczeń stała się trwałym wkładem do dorobku literatury narodowej.

Myśli, refleksje i przeżycia, jakie zawarła autorka w swojej twórczości, dzięki jej powszechnej poczytności stały się częścią naszej świadomości narodowej. Mogło się tak stać na skutek dokonań edytorskich, o jakich tutaj była mowa. Także dzięki krytyce literackiej, która w niektórych przypadkach była wprawdzie niesprawiedliwa, to jednak rozpałała ciekawość i zainteresowanie tą twórczością.

Józef SZOCKI

Editorial History of Maria Konopnicka's Works During the Partition of Poland (1875 – 1914)

Summary

The author discusses the editorial history of the works of Maria Konopnicka, the poetess of the „non-poetic times”. Not only the first and subsequent editions of her works are listed in the paper, but the reception of Konopnicka by literary critics is discussed as well. Opinions of critics, among others those of Henryk Sienkiewicz, are quoted. Although all her works were published in the years 1875 – 1914, no edition of collected works was published. The author includes in his paper the editions of pieces of music composed to Konopnicka's lyrics.